

dr hab. inż. arch. Renata Gubańska
Katedra Architektury Krajobrazu
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
ul. Grunwaldzka 55
50-357 Wrocław

Wrocław, 18 sierpnia 2023 r.

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr. inż. arch. Tomasza Kroca

**pt. „Zabytkowe parki miejskie wobec industrializacji i urbanizacji
na przykładzie ośrodków przemysłowych regionu łódzkiego”**

1. Przedmiot recenzji

Przedmiotem recenzji jest rozprawa doktorska mgr. inż. arch. Tomasza Kroca zatytułowana „Zabytkowe parki miejskie wobec industrializacji i urbanizacji na przykładzie ośrodków przemysłowych regionu łódzkiego”, wykonana pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. Bartosza Walczaka, prof. uczelni i promotora pomocniczego dr inż. arch. kraj. Barbary Wycichowskiej na Wydziale Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska Politechniki Łódzkiej.

2. Podstawa recenzji

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. inż. arch. Tomasza Kroca została wykonana na podstawie zlecenia Przewodniczącego Rady do spraw Stopni Naukowych w dyscyplinach Inżynieria Lądowa, Geodezja i Transport, Architektura i Urbanistyka Politechniki Łódzkiej, prof. dr. hab. inż. Dariusza Gawina. Uchwałą formalno-prawną opracowania recenzji rozprawy doktorskiej stanowi Uchwała Rady ds. Stopni Naukowych PŁ w dyscyplinach Inżynieria Lądowa, Geodezja i Transport, Architektura i Urbanistyka z dnia 16 czerwca 2023 roku.

3. Ogólna charakterystyka rozprawy

Rozprawę doktorską przygotowaną przez Pana mgr. inż. arch. Tomasza Kroca należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Stanowi dowód, że Autor biegle orientuje się w problematyce dotyczącej zagadnień parków miejskich, opanował warsztat projektowania i prowadzenia badań naukowych, a podjęty temat i problem badawczy są aktualne i istotne dla

rozwoju nauki w dyscyplinie architektura i urbanistyka. Wyniki przedstawionych badań udostępnione właściwym organom i instytucjom mogą wspomóc planowanie kompozycji obszarów zieleni w miastach regionu łódzkiego.

Recenzowana praca doktorska składa się ze wstępu i pięciu głównych rozdziałów (czterech merytorycznych oraz podsumowania wraz z wnioskami końcowymi), wykazu bibliografii, spisu aktów prawnych i źródeł internetowych oraz spisów rycin, tabel i aneksu. Każdy z rozdziałów podejmujący różną problematykę (1 – Zabytkowe parki miejskie – geneza, znaczenie, ochrona; 2 – Industrializacja i urbanizacja; 3 – Województwo łódzkie – historia regionu, uwarunkowania rozwoju miast i powstawania parków miejskich; 4 – Analiza porównawcza zabytkowych parków w miastach regionu łódzkiego; 5 – Podsumowanie i wnioski końcowe), został rozbudowany o podpunkty, które porządkują zawarte w nich treści.

Całość liczy 192 strony maszynopisu i 34 załączników graficznych sporządzonych w formie tabelarycznej (aneks) – dotyczących parków miejskich województwa łódzkiego wybranych do szczegółowych rozważań. Wybrane treści dysertacji oraz pozyskane wyniki badań zestawiono w 9 tabelach i na 72 rycinach, zaopatrzonych we właściwe podpisy i komentarze. Bibliografia obejmuje 122 pozycje (w tym monografii, artykułów naukowych, referatów w materiałach konferencyjnych), powołano się na 20 aktów prawnych, natomiast netografia zawiera 7 odniesień do stron internetowych. Praca jest dobrze udokumentowana i wyróżnia ją starannie opracowana szata graficzna.

Autor zauważa, że brakuje publikacji, a tym samym badań dotyczących kompleksowego podejścia do zagadnień łączących parki miejskie, rozwój industrializacji i urbanistyki (RD, s. 15). Stąd prawdopodobnie zainteresowanie problemem i podjęcie tematu badawczego w regionie łódzkim, omawiającym wpływ industrializacji i urbanizacji na parki miejskie z akcentem na zabytkowe zespoły zieleni w miastach.

Istotnym kryterium recenzji rozprawy doktorskiej jako pracy naukowej jest postawiona hipoteza badawcza i cele. W tym przypadku założono hipotezę główną i 6 pomocniczych. Zasadniczą hipotezę sformułowano następująco: *Industrializacja miała wpływ na powstanie, lokalizację i sposób zagospodarowania parków w miastach województwa łódzkiego*. Z kolei hipotezy pomocnicze brzmią: 1) *Wspólne wzorce kulturowe oraz rozwój społeczno-gospodarczy ośrodków miejskich województwa łódzkiego stanowiły istotne determinanty decydujące o rozwiązaniach kompozycyjnych parków*; 2) *Zabytkowe parki miejskie powstałe w województwie łódzkim miały wpływ na ukształtowanie miasta, niezależnie od jego genezy*; 3) *Parki prywatne posiadały odmienny wpływ na tkankę miejską niż parki miejskie*; 4) *Parki miejskie wpływają na rozwój ośrodków miejskich i formę współczesnej zabudowy*; 5) *Istnieją*

określone czynniki warunkujące lokalizację i powstanie parków w ośrodkach miejskich; 6) *Historyczne parki miejskie odgrywają istotną rolę w budowaniu i podtrzymywaniu tożsamości miasta i systemu zieleni miejskiej* (RD, s. 13-14). Główny cel pracy, który skupia się na *podsumowaniu stanu wiedzy na temat historycznych terenów zieleni w miastach – parków, ich specyfiki i relacji z otoczeniem oraz wpływu na całe miasto, a także korelacji z procesami urbanizacji i industrializacji w XIX i XX w.* został skonkretyzowany i zapisany w formie 6 celów szczegółowych: 1) *usystematyzowanie wiedzy dotyczącej kształtowania się na przestrzeni lat kompozycji przestrzennej ośrodków miejskich w województwie łódzkim, ze szczególnym uwzględnieniem Łódzkiego Okręgu Przemysłowego;* 2) *usystematyzowanie typologii parków miejskich w województwie łódzkim;* 3) *analiza rozwoju miast oraz zabytkowych parków miejskich w regionie łódzkim, a także zbadanie relacji pomiędzy przedmiotowymi parkami oraz obszarami zurbanizowanymi badanych ośrodków;* 4) *analiza złożoności czynników warunkujących lokalizację przedmiotowych terenów zieleni, a ponadto ich wpływ na obecne funkcjonowanie i wygląd badanych miast;* 5) *zbadanie sposobu przekształceń parków miejskich od momentu ich powstania;* 6) *analiza znaczenia i roli parków w tkance miejskiej oraz w systemie zieleni miejskiej na kolejnych etapach rozwoju ośrodków przemysłowych regionu łódzkiego* (RD, s. 5-6).

Realizując założone cele Doktorant przeprowadził przegląd literatury, wybranych aktów prawnych oraz map kartograficznych. Posłużył się metodami obserwacji i kartograficznymi prezentacji oraz przeprowadził kwerendę materiałów źródłowych. Metody obserwacji wykorzystano przede wszystkim na opracowanie dokumentacji inwentaryzacyjnej, porównawczej i fotograficznej. Metodę kartograficzną wykorzystano głównie przy porównywaniu danych geograficznych i prezentacji analizowanych danych. Przy powstaniu dysertacji wykorzystano następujące programy komputerowe: Microsoft Word 2003, Office Excel 2003, Photopea.com, Quantum GIS 2.18.26 i AutoCAD 21 (RD, s. 16).

Na recenzowaną pracę składa się wstęp i 5 rozdziałów. We wstępie przybliżono temat, cel i zakres pracy, podano jej główną tezę oraz 6 pomocniczych, zwięźle podsumowano stan badań, omówiono zastosowane metody badawcze oraz strukturę dysertacji. Ostatni podpunkt (0.6) zawiera definicje podstawowych pojęć używanych w opracowaniu.

W rozdziale pierwszym przybliżono historię rozwoju założeń ogrodowo-parkowych na przestrzeni minionych stuleci oraz specyfikę ich ochrony. Omówiono ewolucję zieleni o charakterze miejskim, począwszy od niedużych zespołów ogrodowych, poprzez prywatne z czasem udostępniane mieszkańcom miast, a skończywszy na publicznych, które od początku

ich zakładania były zintegrowane z kompozycją planistyczną miasta. W przypadku regionu łódzkiego wspomniane rozważania są ściśle powiązane z jej przemysłowym charakterem. W drugiej części rozdziału skupiono się na prawnych uwarunkowaniach ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w Polsce oraz wykazano, że pewne formy ochrony wykluczają się wzajemnie.

W rozdziale drugim omówiono rozwój industrializacji i jej wpływ na urbanistykę tego okresu. Podkreślono, że epoka przemysłowa zostawiła negatywny ślad na środowisku, co bezpośrednio przełożyło się na jakość życia mieszkańców miast. Z tego względu już ówcześni architekci/urbaniści szukali sposobów naprawy tych następstw. Konsekwencją były powstające koncepcje rozwiązań idealnych osiedli mieszkaniowych, uwzględniające korelację tkanki miejskiej z przyrodą (najważniejsze z nich zostały opisane). W podsumowaniu rozdziału podkreślono, że poprzez chęć poprawy warunków życia w miastach, szczególnie w okresie intensywnej industrializacji, obowiązkowo wprowadzano zieleni w przestrzenie miejskie zarówno te zastane, jak i nowo zakładane.

Przedmiotem rozdziału trzeciego jest historia województwa łódzkiego z podkreśleniem jego stosunkowo późnego powstania (pocz. XX w.) oraz przybliżenie rozwoju ośrodków miejskich i przemysłu włókienniczego badanego regionu. Znaczną część rozdziału stanowi charakterystyka miast przemysłowych regionu, a następnie parków zlokalizowanych w tych ośrodkach. Interesujące dopełnienie części zawierającej opisy wybranych parków stanowi graficzny aneks dołączony na końcu pracy. W podsumowaniu rozdziału stwierdzono, że istnieją pewne powiązania pomiędzy występującymi terenami zieleni a zlokalizowanymi w sąsiedztwie zakładami przemysłowymi (zagadnienie omówiono w podrozdziale 4.2.2).

Właściwe problemy badawcze omówiono w rozdziale czwartym. Pierwszym z nich było „określenie relacji pomiędzy genezą powstania parku, przemysłu i samego miasta” (4.1). Wykazano, że szczególnie dla nowych ośrodków miejskich o charakterze przemysłowym istotnym uwarunkowaniem przy ich zakładaniu było zaplanowanie zieleni. Drugie zagadnienie badawcze dotyczące lokalizacji parków miejskich (4.2) skonkretyzowano na kilku szczegółowszych analizach, a mianowicie: usytuowania zespołu parkowego w strukturze miasta (4.2.1), względem zakładu przemysłowego (4.2.2) oraz cieków i zbiorników wodnych (4.2.3), tworzonych na obszarach leśnych (4.2.4) czy miejskich pozyskanych z tzw. „odzysku” (4.2.5). Trzeci problem badawczy odnosi się do wewnętrznych uwarunkowań parków (4.3), m.in. kompozycji przestrzennej czy też ich funkcji, charakterystycznych elementów małej architektury, obowiązujących form ochrony i ponownie odniesiono się do umiejscowienia w układzie miasta. Merytoryczne uzupełnienie omówionych zagadnień stanowią zestawienia

tabelaryczne (tabele 6–9). W podsumowaniu całego rozdziału badawczego (4.4) starano się wykazać wpływy i zależności pomiędzy zakładaniem parków a rozwojem industrializacji i urbanizacji regionu łódzkiego. Wykazano, że w miastach o rodowodzie średniowiecznym tak parki, jak i zakłady przemysłowe sytuowano poza ich centrami. Z kolei w młodszych ośrodkach miejskich, które pojawiły się wraz z rewolucją przemysłową, zespoły parkowe występują w centrum kompozycji miejskiej.

Rozdział piąty stanowi podsumowanie podjętych rozważań. Podkreślono zebranie i usystematyzowanie wiedzy na temat wpływów industrializacji i urbanizacji na powstawanie parków miejskich w ośrodkach przemysłowych regionu łódzkiego. Stwierdzono, że niezależnie od zachodzących zmian gospodarczych i przestrzennych w miastach przemysłowych, zawsze istniała potrzeba uwzględnienia systemów zieleni w ich układach kompozycyjnych. Dziś, dawne parki miejskie powstałe w korelacji z uprzemysłowieniem regionu łódzkiego, stanowią niezaprzeczalne dziedzictwo kulturowe epoki przemysłowej. Ostateczne podsumowanie podjętych badań przedstawiono na samym końcu w formie konfrontacji z główną tezą pracy oraz sześcioma pomocniczymi (5.3).

Po głównych rozdziałach dysertacji zamieszczono spis bibliograficzny, aktów prawnych, źródeł internetowych, rycin, tabel oraz aneks zawierający 34 załączniki graficzne. Całość opracowania cechuje logika i przejrzystość argumentacji.

4. Uwagi i sugestie do pracy

Wybór tematyki badawczej jest trafny i istotny tak ze względów poznawczych, jak i prawdopodobną aplikacyjność jej wyników.

Poniżej wypunktowano uwagi i sugestie, które nasunęły się podczas lektury niniejszej rozprawy:

- 1) W kontekście całego rozdziału pierwszego warto zapoznać się publikacją Longina Majdeckiego i Anny Majdeckiej-Strzeżek pt. „Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych” (2019) i uwzględnić ją w bibliografii. Wspomniana pozycja stanowi cenne dopełnienie poruszanych treści związanych z ewolucją i ochroną miejskich zespołów parkowych.
- 2) s. 35 – przy stwierdzeniu *Koncepcja „Błękitno-Zielona Łódź” znajduje naśladowców w wielu miastach na całym świecie* należy podać przynajmniej kilka przykładów miast, które wzorują się na Łodzi. Nie miałabym wątpliwości przy takim sformułowaniu zdania, gdyby powołano się na plan dla New Yorku („New York City Green Infrastructure Plan” z 2011 r.), czy też Barcelony („Barcelona Green Infrastructure and

Biodiversity Plan” z 2013 r.). Chodzi o rozpoznawalność miasta (nic nie ujmując pięknej Łodzi).

- 3) s. 82 – kolejność następujących po sobie parków w podrozdziale 3.5 – Charakterystyki poszczególnych parków, nie jest taka sama jak opisy parków w Aneksie na końcu pracy, co utrudnia nieco odczyt treści, dlatego warto ustandaryzować kolejność nazw przed ewentualną publikacją.
- 4) W kilku miejscach opracowania użyte jest pojęcie rewitalizacji (nie tylko przy charakteryzacji wybranych parków): np. s. 116 – *W 2022 r. rozpoczął się proces rewitalizacji parku*, s. 119 – *W 2020 r. park poddano procesowi rewitalizacji*, s. 168 – *procesami rewitalizacji parków*. Z opisu prac wynika, że właściwszym określeniem jest rewaloryzacja (proszę porównać definicje obu wyrazów, rewitalizacja jest ściśle określona w Ustawie o rewitalizacji z 2015 r.) lub po prostu zagospodarowanie.
- 5) s. 139 – w drugim akapicie napisano, że „zakłada się przeprowadzenie czterech analiz”. Zarówno z dalszej treści akapitu, jak i rozdziału wynika, że wykonano trzy analizy, dlatego powyższą rozbieżność należy skorygować przed ewentualną publikacją.
- 6) s. 139 – zbyt ogólne odniesienie do ryc. 56 (s. 141) i 57 (s. 142) – brakuje wyjaśnienia, jaki wpływ i czy w ogóle mają zaprezentowane ścieżki rozwoju miast województwa łódzkiego na badania Doktoranta.
- 7) Z korzyścią dla opracowania byłoby umieszczenie w podsumowaniach poszczególnych zagadnień poruszanych w podrozdziale 4.2 zestawień tabelarycznych (analogicznych do tych w następnym pkt. 4.3), które uporządkowałyby i uczyniłyby odbiór opisanych treści.
 - 4.2.1 – położenie parków miejskich w strukturze miasta zawarto w tab. 9 (s. 169), pominięto jednak:
 - 4.2.2 – ich lokalizację względem zakładów przemysłowych;
 - 4.2.3 – odniesienie wszystkich badanych obiektów do typu parku nadwodnego lub nadrzecznego (w tab. 8 zestawiono układy wodne, ale odnoszące się do występujących rodzajów wody w danym parku);
 - 4.2.4 – zestawienia liczbowego dotyczące zespołów parkowych powstałych z przekształceń terenów leśnych;
 - 4.2.5 – oraz tych wykorzystujących tzw. przestrzenie miejskie „z odzysku”.
- 8) s. 168 – podsumowanie dotyczące położenia parków w stosunku do obszarów przemysłowych (ostatni akapit) potraktowano zbyt lakonicznie: *zostało udowodnione w*

przypadku ponad połowy analizowanych parków – powinna pojawić się dokładna ich liczba i/lub udział procentowy.

Recenzowana rozprawa doktorska wymagała od mgr. inż. arch. Tomasza Kroca przeprowadzenia gruntownych, samodzielnych obserwacji w terenie. Ich wykaz otwiera drogę do dalszych, bardziej szczegółowych badań nad obecnym stanem zachowania i zagospodarowania parków miejskich funkcjonujących w ośrodkach przemysłowych regionu łódzkiego. Może ona stanowić materiał poznawczy, wyjściowy do dalszej pracy naukowej Doktoranta lub następnych badaczy (propozycje kierunków badawczych przedstawiono na s. 179).

5. Podsumowanie i wnioski końcowe

Poczynione w recenzji sugestie i uwagi krytyczne nie podważają walorów poznawczych opracowania oraz nie mają wpływu na pozytywną ocenę rozprawy doktorskiej autorstwa mgr. inż. arch. Tomasza Kroca, która stanowi samodzielne rozwiązanie przedstawionego w niej problemu badawczego. Za oryginalne i twórcze należy uznać:

- wykazanie, że rozwój infrastruktury przemysłowej miał wpływ na zakładanie parków w miastach województwa łódzkiego (możemy mówić o czynniku „parkotwórczym”);
- stwierdzenie występowania zależności pomiędzy lokalizacją terenu zieleni w planie miasta a okresem jego powstania;
- wskazanie stałych różnic pomiędzy parkami zakładanymi jako miejskie i prywatne – ich usytuowanie bezpośrednio przekładało się na kompozycje parków, a tym samym wpływało na strukturę planistyczną miast;
- potwierdzenie, że obszary przyrodnicze (w tym parki miejskie) sprzyjają rozbudowie miast;
- wskazanie czynników (głównie lokalizacyjnych) wpływających na zakładanie parków miejskich w ośrodkach przemysłowych;
- potwierdzenie, że parki miejskie o walorach historycznych są niemymi świadkami przeszłości, a tym samym stanowią o tożsamości miejsca, w którym powstały oraz element dziedzictwa kulturowego regionu.

Autor w swojej pracy podjął ważny i aktualny problem współczesnego funkcjonowania i ochrony historycznych parków miejskich w ośrodkach przemysłowych regionu łódzkiego, przede wszystkim ze względu na uwarunkowania poznawcze. Wykazał się wszechstronnym

zasobem wiedzy teoretycznej. Prawidłowo określił cele dotyczące rozpatrywanego zagadnienia oraz założył właściwe metody badawcze. Postawiony na początku dysertacji cel został osiągnięty (w oparciu o sześć tez pomocniczych). Doktorant udowodnił, że posiada dobrą znajomość przedmiotu badań, wykazał się logicznym i krytycznym spojrzeniem na założony problem, co wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Uważam, że rozprawa doktorska Pana mgr. inż. arch. Tomasza Kroca zatytułowana „Zabytkowe parki miejskie wobec industrializacji i urbanizacji na przykładzie ośrodków przemysłowych regionu łódzkiego” stanowi twórczy wkład do nauki z zakresie architektury i urbanistyki oraz spełnia warunki zawarte w Ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2014 r., poz. 1852). Stawiam zatem wniosek o przyjęcie rozprawy doktorskiej do dalszych etapów procedury ubiegania się o stopień naukowy doktora w dyscyplinie architektura i urbanistyka.

Wrocław, 18 sierpnia 2023 r.

.....